

EWALD WAGNER, *Arabische Handschriften. Teil 1. Unter Mitarbeit von F.-J. Dahlmanns, P. Dressendörfer, G. Schoeler und P. Schulz.* Wiesbaden 1976 Franz Steiner Verlag GMBH. XIX+517 S. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Band XVII, Reihe B, Teil 1.

Almanya'da Arapça yazmalarla ilgili iki önemli katalog daha yayımlandı. Bunlardan birincisi Arapça Yazmalar Katalogu'dur. Alman Doğu Bilimleri Derneği (DMG)'nin yardımıyla Wolfgang Voigt'in genel yönetiminde Ewald Wagner tarafından büyük emekler sonucu olarak hazırlanan bu önemli yapıtı burada büyük bir takdir duygusuyla tanıtmayı onurlu bir görev sayıyoruz.

Bilimin gerçek anahtarı olan katalogların hazırlanmasında Alman bilginlerinin çok büyük emekleri geçmiştir. Örneğin, Carl Brockelmann (1868 - 1956) Arap Edebiyatı Tarihi (GAL) adlı yapıtı ile çok dağınık yerlerde bulunan, çeşitli ad, yazar adı v.s. ile belirtilen malzemeyi kolaylıkla kullanabilecek bir el kitabı hazırlamıştı. Bu kitabın I. cildi yirmi dokuz yıllık bir emek ürünü olarak 1897 yılında yayımlandığı zaman birçokları bu kadar emeğe acımışlardı. Sonra bu konuda karşılaştıkları her sorun için bu esere el attıkları zaman onun ne denli önemli bir iş başardığını kabul etmek zorunda kalmışlardı. Brockelmann, bu konuda daha çok malzemeyle karşılaştıkça birkaç da supplement hazırlamak zorunda kalmıştı. (Cilt 1-2, 1898 - 1902; Suppl. I. 1-3, 1937 - 1942; Suppl. II. 1-2, 1943 - 1949).

Bu alandaki malzeme o denli çoktu ki yazar bitmez tükenmez çabalarına karşın hepsini bu büyük eserde toplama olanağını bulamadı. Bu kitaplara her gün bir yenisi ekleniyordu. Daha sonra onun yaptığını büyük bir çaba ve sabırla sürdüren Fuat Sezgin oldu. *Geschichte des Arabischen Schriftums* (GAS) H. 430 yılına değin geldi. (1-5, 1967 - 1975).

Şimdi burada sözünü ettiğimiz *Arabische Handschriften* (Arapça Elyazmaları Katalogu) ise Almanya'da bulunan Doğu yazmaları Katalogu dizisinin XVII B 1 kitabı olup pek çok özellikleri bulunan ayrıntılı bir katalogdur. Buradaki birinci bölüm kataloglama Almanya'daki Doğu yazmaları için Wolfgang Voigt'in koyduğu kurallara göre yapılmıştır. Yazmalar iç ve dış yapısı yönünden iki türlü işlem görmüştür:

Birinci bölümde dış görünüşle ilgili olarak devam eden katalog numarası, kütüphane işareti, aksiyon numarası, cilt üzerine bilgi, yazı malzemesi, yaprak sayısı, yaprak boyutları, yazı çeşidi, sütun ve satır sayısı, varsa tezhip, minyatür, eseri istinsah eden, yazma sahibi...

İkinci bölümde yazarı (en tanınmış adıyla ve büyük harfle), yazarın yaşadığı yıllar, GAL ya da bir başka bibliyografik esere yapılan gönderme, kitabın adı (Arapça transkripsiyonu ile birlikte), kitabın başı ve sonu, muhtevanın karakteristik yanları, eserin diğer nüshaları hakkında bilgi, derkenardaki bilgiler...

Bu katalogda 533 yazma kitabın nitelendirilmesi var. Bunlar hakkında literatür bulmak da zor. Nitelendirmede Ahlwardt sistemi kullanılmıştır. Buradaki yazmalar belli bir koleksiyon olmadığı gibi, kitaplar belli bir konuya da ait değildir. Bu kitaplardan hemen hemen onda birini es-Suyûti'nin kırk sekiz eseri oluşturmuştur. Bu katalogdaki yazmaların en eskisi 94 numaradaki (597/1200) tarihli *tuga mugrib fi ma'rifati hatm al-avliya' wa-Şams al-mağrib* adlı kitaptır.

XIII. yüzyıla ait bir yazma var: No. 302 (694/1294) yılları. Katalogda çeşitli yüzyıllara ait yazma sayısı aşağıdaki gibidir:

XIV. yüzyıla ait olan on bir yazma

XV. yüzyıla ait yedi yazma

XVI. yüzyıla ait on dört yazma

XVII. yüzyıla ait yirmi sekiz yazma

XVIII. yüzyıla ait altmış bir yazma

XIX. yüzyıla ait elli üç yazma

Üç de müellif nüshası yazma var (bk. not 5). Ayrıca yazarının yaşadığı günlerde yazılmış on bir yazma da ayrı bir önem taşır.

Bu katalogun bir önemi de çoğunun Ruşâu'd - Dahdah'ın koleksiyonundan oluşmasıdır. Bu bir Marûnî Hıristiyan idi. 1813 yılında Lübnan'ın Aramun köyünde doğmuştu. Okulda Türkçe ve İtalyanca öğrendikten sonra Sidon'da İslâm hukuku öğrenimi yaptı. İki üç yıl Emîr Anûn aş-Şuâbi'ye özel sekreterlik yaptı. Lübnan'da birtakım resmî görevlerde bulundu. 1845 de Marsilya'ya gitti. 1852 de Paris'e giderek bir dergi çıkardı. 1862 de Tunus beyine çevirmen oldu. 5 Mayıs 1889 da Paris'te öldü.

Geçen yüzyılda Hıristiyan Arapların klâsik Arap dilinin canlandırılması konusundaki çabaları bilinmektedir. Dahdah koleksiyonunda Hıristiyan eserlerin yanında İslâm literatürünün, teoloji dahil, bütün bölümleriyle ilgili eserleri vardır. Ar-Sâiyâr al-muşriq fi bavâr al-maşriq ile Qâl Wagîl wa-rağm at-tahâwil adlı yazıları birer eleştiri niteliğinde olup İslâm'ın Doğu kültürünün çöküşüne neden olduğunu kanıtlamak ister niteliktedir. Sözü edilen bu eserler katalogun (518-520) numaralı kitapları olarak özellikleri belirtilmiştir. Bu eserlerde Hıristiyan Arapların XIX. yüzyıl kültürel hareketlerindeki yeri hakkında zengin malzeme olduğu belirtiliyor.

Dahdah'ın Tunus'ta kaldığı kısa süre de oldukça yararlı olmuştur. Burada Bayram ailesine ait epeyce malzeme toplamıştır. Bu aileden geçen yüzyılın ünlü Hanefî kadıları yetişmiştir. Yazmalardan kaçının III, IV ve V.e ait olduğu belirtilmektedir.

Arapça yazmalar katalogu yirmi üç ana bilim dalına bölünmüştür. Bu ana bölümlerin de kendi içinde ayrıntıları vardır. Bu denli ayrıntılı sistematik bölünmeyi başka herhangi bir katalogda bulmak olanaksızdır.

Kitabın sonundaki dizin (index) de son derece ilginçtir. Değişik konulara göre on bir ayrı dizin yapılmıştır:

1 — Literatür ve kısaltmalar dizini.

2 — Arap yazısıyla başlıklar dizini.

3 — Transkripsiyonla başlıklar dizini.

- 4 — Yazar (müellif) dizini.
- 5 — İstinsah edenler dizini.
- 4 — Öbür şahıs adları dizini.
- 7 — Coğrafi adlar dizini.
- 8 — Minyatürler dizini
- 9 — Kütüphane kod numaraları dizini.
- 10 — Dahdah koleksiyonu katalog numaraları dizini.
- 11 — Tarihli yazmalar dizini.

Böylesine bir kitap, bilimsel eser ve katalog hazırlayanlar için bulunmaz bir örnektir. Onun bilgin, çalışkan müellifini kutlamak önemli bir ödevdir.

RUDOLF SELLHEIM, *Materialien zur Arabischen Literaturgeschichte Teil 1*. Wiesbaden 1976 Franz Steiner Verlag GMBH. XXII+373 S. 60 Pl. = Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland Band XVII, Reihe A, Teil 1.

Almanya'da yayımlanan Arapça yazmalar kataloglarından bir başkası da Rudolf Sellheim'in Arap Edebiyatı için malzeme adlı kitabı'dır. Bu önemli eserin değerli yazarı kitabını 75. doğum yılı dolayısıyla Otto Spies'e sunmuştur.

Bu katalogda 100 eser tanıtılmıştır. Ahlwardt'ın sistemine uygun olarak bölümlere ayrılıp nitelendirilmiştir. Konular Kur'an'la başlayıp biyografiyle son bulmaktadır. Yazma numaralarının sağ altında Ahlwardt'a atıf vardır. Bu da onu tamamladığını gösteriyor.

Kütüphanecilik yönünden verilen bilgilerden sonra yazar, kitap adı, GAL'a atıf yapılmakta v.b. bilgiler verilmektedir. Köşeli parantez içinde başka el kitaplarından sağlanan bilgiler Ahlwardt'ın almadığı ya da değişik aldığı hususlar daha açık olarak verilmektedir. GAL'den sonra basılmış eserler de gerektiğince gösterilmektedir. Şimdiye değin az bilinen ya da hiç bilinmeyen eserlerin içeriği Ahlwardt örneğine göre nitelendirilmektedir. Ahlwardt'ın bilgi verdiği konular dışında ise ancak önemli konular yani baskı, filolojik araştırmalar v.b. tarih, yazar. . gibi hususlarda gereken bilgiler verilmektedir. Müellif, müellifin ölüm tarihi, istinsah tarihi gibi sorun olabilen konular için yol gösterilmektedir.

Eser hazırlanırken başlıca şu konulara ağırlık verildiği belirtiliyor:

- 1 — Modern yer adları dışında Arapça transkripsiyon DMG kurallarına göre yazılmıştır.
- 2 — Dergi makaleleri kısaltılmış rumuzlar ve kronolojik sıra ile verilmiştir.
- 3 — Yazmalar ve yazma katalogları, kütüphane ve yer adlarına göre değil, katalogun yazarının adı ile (örneğin Berlin değil, Ahlwardt, Gotha değil Pertsch olarak) verilmiştir.

Defterler GAL'de sistematik değildir. Burada ise bunlar yer ya da kütüphane adıyla anılmıştır. "Köprülü", "Kairo" gibi. Ancak kimi özel durumlarda "de Slane" yanında "Paris" ya da "Arbery" yanında "Chester Beatty" adı da geçer. Bunlar dizinde "bak" işaretiyle gösterilmektedir.

Bu katalogda yüz tane yazma, son derece ayrıntılı bir biçimde tanıtılmıştır. Nitelendirilen kitaplar ve bu kitapların müellifleri hakkında her çeşit bilgiyi katalogda bulmak mümkündür. Yazarların birçoklarının soyağaçları bile saptanmıştır. Katalog sonunda sıra numarasıyla birden yüze değin her kitabın önemli bölümlerinin fotokopisi verilmiştir.

Bu katalog Wolfgang Voigt'in yönetiminde gerçekleştirilen ve Alman Araştırma Kurumu tarafından desteklenen Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland (Almanya'da bulunan Doğu yazmaları Katalogu) dizisinin XVIII A1 kitabıdır. Bu diziden bugüne değin 42 cilt, 19 supplement yayınlandı.

Bu katalogu kullananlar, hatta şöyle gelişi güzel karıştıranlar bile Sayın müellifi Rudolf Sellheim'in nasıl bir çaba harcadığını göreceklerdir.

Batı'da yazmalar katalogu üzerindeki çalışmaların hangi noktaya geldiğini bu eser bütün açıklığıyla ortaya koyuyor.

Yazma eserlerin en büyük merkezi olan Türkiye'mizde yıllarca önce yapılan başlangıç çalışmalarına bu konuda birşeyler ekleyememiş olmamız ne kadar acıdır.

İBRAHİM OLGUN